

OREL VE STÍNU SOKOLSKÝCH KŘÍDEL: PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM KATOLICKÉ TĚLOVÝCHOVNÉ ORGANIZACE

MILENA STRACHOVÁ – ZDENĚK VOSTRÝ

STRACHOVÁ, Milena – VOSTRÝ, Zdeněk. The Eagle in the Shadow of the Falcon's Wings: a contribution to the history of a Catholic gymnastic organization. *Historický časopis*, 2020, 68, 3, pp. 439-461, Bratislava.

The paper is concerned with the Orel (Eagle) organization in Moravia and Slovakia. It attempts to place Orel in relation to the Sokol (Falcon) organization of Brno. It looks into fields that have been unjustly neglected up to now. The context of the two important gymnastic organizations, which had a liberating influence on a wide range of people, is an important indicator of pluralism in Czech society. The specific feature of the Orel Christian gymnastic organization lay in the enrichment of sport with a religious element. From the point of view of Orel, sport was the not the aim, but only a means for bringing about the sanctification of people. The Orel organization, with a rich history reaching back to the beginning of the 20th century, can be seen to have fallen under the shadow of the broad national Sokol movement. The original mutual aversion of the two most important gymnastic organizations gradually changed under the influence of the sharpening foreign and internal political situation.

Key words: Orel. Orol. Emancipation Movement. Catholic Education. Trade Unions. Moravia. Slovakia.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2020.68.3.3>

Z hlediska rozvoje tělovýchovného a sportovního hnutí v československém kontextu hrály na počátku nejdůležitější roli tělovýchovné organizace.¹ K nesporně nejdůležitějším tělovýchovným organizacím na našem území náleží Orel, který představuje typ křesťanské sportovní organizace. Jeho historický význam umocňuje skutečnost, že se jedná o stále fungující organizaci. Zároveň platí, že pozornost naší historiografie byla doposud upřena převážně na sokolskou organizaci.²

- 1 GREXA, Ján – STRACHOVÁ, Milena. *Dějiny sportu: přehled světových a českých dějiny tělesné výchovy a sportu*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 7. ISBN 978-80-210-5458-5.
- 2 Základní materiály, které slouží, dosud jako výchozí pro poznání křesťanské sportovní organizace představují práce: *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897–1921*. Hradec Králové: Osvětový sbor Brynychovy župy, 1922 či *Československý Orel: program – dějiny – statistika*. Brno: Československý Orel, 1933. Dále novější práce: HANUŠ, Jan. *Kronika orelstva 1902–1948*. Brno: Orel Brno, 1992; a materiál Josefa Papeže, více jak stostránkový text byl publikován v časopise *Orel* pod názvem K pochopení smyslu Orla slouží jeho dějiny. In *Orel, Věstník křesťansko-sociálního Orla československého*, 1999–2004, během 90. let 20. století

Předložený příspěvek chce poukázat na hodnotu křesťanské tělovýchovy a přinést konkrétní poznatky ze srovnání tělovýchovných organizací na našem území. Příspěvek navazuje na práce kolegů Jána Grexy,³ Marka Waice⁴ a Stanislava Vejvara⁵ a současně vychází z vlastního výzkumu.⁶ Pozornost bude přednostně upřena na Moravu. Kontext práce bude rozšířen o stručné srovnání se sousedním Slovenskem.

* * *

V druhé polovině 19. století se z původních křesťanských dělnických spolků začíná pomalu profilovat plnohodnotné křesťansko-sociální politické hnutí. Tento trend vyvrcholil v devadesátých letech ustavením Křesťansko-sociální strany. Slovo křesťanský je zde nutno chápat v užším, a to pouze katolickém významu. Jednalo se o hnutí výhradně katolické, ovšem na rozdíl od dob minulých založené již plnohodnotně na českém etnickém základě. Souběžně sílily také antiklerikální tendence, které se v česko-jazyčné společnosti během druhé poloviny 19. století stále více prosazovaly. Byly způsobilé jednak vzrůstajícím se liberalismem

až do roku 2004. Dlužno podotknout, že jde o práce vycházející z orelských řad. A také absence poznámek, které by umožnily případnou kritickou revizi předkládaných názorů, považují autoři za zdůvodnění vhodnosti nově pojaté práce na toto téma. Základní pilíř podobné studie ovšem musí ležet v heuristice archivního materiálu. Z registratury předválečného Orla zůstalo jen několik jednotlivých spisů. Registratura poválečného Orla přešla při sloučení do Sokola. V roce 1974 tento fond, mající celkem 3 bm a tvořený 29 evidenčními jednotkami, převzal Státní ústřední archiv (dnes NA, fond ČsO 1930–1948). VRBATA, Jaroslav – HELEŠICOVÁ, Věra. *Průvodce po archivních fondech a sbírkách. Díl II., sv. 3*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1990, s. 88. Nejucelenější archivní soubor poskytuje v této rovině oddělení tělesné výchovy a sportu Historického muzea Národního muzea v Praze, který nabízí pramennou základnu v pěti kartonech. Různorodý archivní materiál je rovněž uložen v archivu současné organizace v Brně. Události z let 1915–1948 dokumentují také dílčí prameny v Archivu Ministerstva vnitra ČR – Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS).

- 3 GREXA, Ján. *Orol na Slovensku v r. 1909 – 1938. Rigorózná práca*. Bratislava: Fakulta telesnej výchovy a športu Univerzity Komenského, 1971; Týž, Česko-slovenské vzťahy v telovýchovných spolkoch na Slovensku (1918–1938). In *Česko-slovenská historická ročenka. Brno: Masarykova univerzita*, 2008, s. 113-128. ISBN 978-80-87192-03-0.; PERÚTKA, Jaromír – MAREK, Jaroslav – GREXA, Ján – KÖSSL, Jiří – REITMAYER, Ladislav. *Dějiny telesnej kultúry*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.
- 4 WAIC, Marek. *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. Praha: Karolinum 2013. ISBN 978-80-246-2259-0; BERANOVÁ, Jitka – WAIC, Marek. *Kulturně výchovná a vzdělávací činnost českých tělovýchovných organizací*. Praha: Národní muzeum, 1998. ISBN 80-7036-063-1.
- 5 VEJVAR, Stanislav. *Dějiny tělovýchovné organizace Orel v Čechách 1909–1948. Disertační práce*. Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Kladno 2014.
- 6 Prezентují zde část výsledků a závěrů z mé práce STRACHOVÁ, Milena. *Dějiny Sokola Brno I*. Brno: Masarykova univerzita, 2019. ISBN 978-80-210-9441-3. Jak plyne již z názvu, práce se zabývala předně otázkou sokolské organizace na Moravě.

a ateismem, ale také vzrůstajícím odporem českého etnika k převládajícímu rakouskému katolicismu. Tento nekřesťanský, ateistický proud v tělovýchově vyústil ve vytváření dělnických tělocvičných jednot. Vzrůstající netolerance vůči nábožensky smýšlejícímu členstvu tělovýchovných spolků vedla k logické reakci v podobě zakládání tělocvičných odborů při katolických spolcích.⁷ Tomuto impulsu napomohlo, že papež Lev XIII. vydal 15. května 1891 první sociální encykliku *Rerum novarum*.⁸ Tento krok totiž výrazně uspil profílaci katolického dělnického hnutí a vedl k zakládání katolicky zaměřených organizací rozličného zaměření – politického, vzdělávacího a kulturního charakteru.⁹ Tyto organizace začaly nejdříve vznikat v krajích s hlubší religiozitou, tedy dříve a více na Moravě než v Čechách, dříve na periferiích než v městských centrech apod. Dělo se tak především z důvodu, že v těchto místech byl pocíťován větší tlak ze strany tzv. antiklerikálních spolků.¹⁰ Tento trend se nevyhnul ani oblasti tělovýchovy a sportu, kde katoličtí činitelé začali intenzivně volat po vzniku vlastních tělocvičných spolků, neboť v nich Sokol budil čím dál větší antipatie.¹¹ Z počátku si jen málokdo dovolil ohrozit výsadní postavení Sokola. Členství v Sokole bylo nejpozději od 80. let 19. století chápáno jako projev českého vlastenectví, odklon od této organizace tak sebou mohl nést stigma zrady národa. Obecně platí, že již

-
- 7 *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897–1921*. Hradec Králové: Osvětový sbor Brynychovy župy, 1922, s. 4-5; VEJSKAL, Oldřich E. *Drobná plastika tělocvičných organizací, díl třetí, Odnaky a medaile Orla, DTJČ, FPT, Makkabi, německých spolků, spartakiád ČSTV*. Praha: Česká společnost přátel drobné plastiky, 2002, s. 8. ISBN 80-239-0697-6.
- 8 *Rerum novarum* (O nových věcech) představovala oficiální stanovisko církve k sociálním otázkám. Podporovala práva pracujících vytvářet odborové svazy, odmítla komunismus a neomezený kapitalismus, zároveň podpořila soukromé vlastnictví. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 2. vydání. Brno: CDK, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 136-139. ISBN 80-7325-030-6; srov. FRAZEN, August – FRÖHLICH, Roland – SMĚKAL, Bedřich. *Malé dějiny církve*. 3. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 271-272. ISBN 80-7195-082-3. K otázce encykliky blíže MARX, Reinhard. *Gerechtigkeit und Teilhabe für alle. 125 Jahre Rerum novarum und die Katholische Soziallehre* (= Katholische Sozialwissenschaftliche Zentralstelle [Hrsg.]. *Kirche und Gesellschaft Grüne Reihe*. Nr. 432). Köln: J. P. Bachem, 2016. ISBN 978-3-7616-3200-0; LEV, *Encyklika (okružní list) Lva XIII. o otázce dělnické (rerum novarum)*. V Olomouci, 1931.
- 9 SLAVOTÍNEK, Ivo. *K historii Sokola, Orla a skautingu na Prostějovsku do roku 1948*. Prostějov: Městská knihovna, 2001, s. 8. ISBN 80-238-8845-5.
- 10 Jednalo se hlavně o místa, kde fungovala tělovýchovná organizace Sokol a Dělnické tělocvičné jednoty (DTJ), ačkoliv mezi zmíněnými organizacemi panoval zjevný rozdíl v přístupu k otázkám víry. Zatímco Sokol si víry nevšímal, neboť pro něj byla víra osobní věcí jednotlivce, DTJ se vymezoval přímo nepřátelsky. WAIC, *Tělovýchova*, ref. 4, s. 83-84.
- 11 *Orel: věstník křesťansko-sociálního Orla československého*, 1913, roč. I., č. 2, s. 3; *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897–1921*. Hradec Králové: Osvětový sbor Brynychovy župy, 1922, s. 3.

v průběhu 60. let 19. století došlo v Rakousko-uherské monarchii ke společenskému uvolnění, které připravilo půdu pro vznik tělovýchovných hnutí. Mezi prvními to byl německý Turnverein, komu se podařilo na počátku této obrodné doby rozvinout spolkovou činnost. Jeho velkou výhodou byla – alespoň v Brně, silná podpora ze strany obyvatelstva a významných členů městské rady, jako byl Christian d'Elvert nebo Alfred Skene.¹² Záhy poté následoval vznik sokolské organizace, který na Moravě měl podobu transformace z dřívějšího Moravského tělocvičného spolku v Brně,¹³ jehož nejvýraznější osobností se stal Jan Helcelet.¹⁴

Základem pro pozdější vznik organizovaného katolického hnutí byly dříve založené spolky jako například Jednota katolických tovaryšů, Spolek katolického dělnictva,¹⁵ Svatojosefská jednota, Katolické jednota,¹⁶ Sdružení venkovské omladiny a další vzdělávací nebo sociální katolické spolky.¹⁷ Tyto spolky vznikaly především na Moravě a v severovýchodních Čechách, později se rozšířily i do velkých měst. V roce 1896 byl při Jednotě katolických tovaryšů v Praze založen tělocvičný odbor.¹⁸ Ten ovšem pravidelnou činnost vyvíjel jen dva roky a posléze zanikl.

-
- 12 Christian d'Elvert byl starostou města Brna v letech 1861–1864 a 1870–1876, Alfred Skene v letech 1864–1866. FASORA, Lukáš. *Svobodný občan ve svobodné obci? Občanské elity a obecní samospráva města Brna 1851–1914*. Brno: Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2007, s. 267. ISBN 978-80-86488-43-1.
- 13 *Brünner Zuschauer*, Neuigkeiten, Jahrg. 12, Nr. 14, 15. 1. 1862, s. 2. K otázce brněnského Sokola blíže ČERVENÁ, Radana. *Počátky brněnského Sokola a jeho zakladatelé. Brno v minulosti a dnes* (dále BMD) 18. Brno: Magistrát města Brna, 2005, s. 217-257. ISBN 80-86736-01-6.
- 14 Jan Helcelet (* 2. ledna 1812 Dolní Kounice – † 19. února 1876 Brno) byl ve shodě s řeckou kalokagathii odpůrcem křesťanského asketismu, který spatřuje cíl člověka v posmrtném životě. KABELIK, Jan. *Korespondence a zápisky Jana Helceleta*. Brno 1910, s. 70.
- 15 Všeodborové sdružení křesťanského dělnictva představovalo do jisté míry v letech 1909–1918 mateřskou organizaci pozdějšího Československého Orla. *Orel: ústřední list Československého Orelstva*, 1922, roč. VII., č. 5, s. 84.
- 16 Založená roku 1849 v Brně z podnětu Matěje Procházky, rozšířena zejména na Moravě. JIROUŠEK, Tomáš Josef. *Dějiny sociálního hnutí v zemích koruny české od roku 1840–1900*. Praha 1900, s. 19-20
- 17 *Orel: věstník křesťansko-sociálního Orla československého*, 1913, roč. I., č. 2, s. 6-7.
- 18 PAPEŽ, Josef. K pochopení smyslu Orla slouží jeho dějiny. In *Orel*, 1999, č. 5, s. 14; BERANOVÁ – WAIC, *Kulturně*, ref. 4, s. 35; KÖSSL, Jiří – KRÁTKÝ, František – MAREK, Jaroslav. *Dějiny tělesné výchovy II. od roku 1848 do současnosti*. Praha 1986, s. 81. ISBN (Váz.); VEJSKAL, ref. 7, s. 8. Nezávisle na vývoji na Moravě a v Čechách vznikla ideově příbuzná platforma – Katolický Sokol, v americkém státě Omaha. Zde ji založili vystěhovalci z Čech, Moravy a Slovenska dne 18. července 1893. GREXA, *Orel*, ref. 3, s. 75.

Orel na Moravě

Postoj nejstarší tělocvičné jednoty na Moravě Sokola Brno I vůči náboženství dokresluje asi nejlépe jedna z velkých událostí, kterou bylo svěcení praporu jednoty 30. května 1871. „*V příčině svěcení praporu činí náčelník návrh, abychom ho dali církevně světit jen pod tou výminkou, jestli bude posvěcen tak, jak jest, bez přivěšení nějakého křížku. Pokladník navrhuje, aby se rozhodnutí v tom odročilo do zejtrka, až se přivolají nepřítomní členové výboru, Zajíček a Rychman. Starosta vyslovuje své mínění v ten smysl, že bychom kvůli náboženským citům velké většiny hostův přesporních měli se podrobiti tomu, pakli farář bude žádati, aby při obřadě církevního svěcení připevněn byl na praporu nějaký křížek. Jednatel vyjadřuje se v ten rozum, že se není co báti pohoršení, když prapor nebude svěcen církevně, poněvadž ostuda padne na kněze, že praporu světit nechtěli bez přivěšení křížku, jenž by hned po svěcení se sundal, což zapáchá poněkud pokrytectvím.*“¹⁹

Vývoj zakládání tělocvičných odborů při katolických spolcích byl ovšem v Čechách a na Moravě odlišný. Zatímco v Čechách byla centra nového katolického tělocvičného hnutí roztržštěná (Praha, Hradec Králové, České Budějovice a Plzeň), na Moravě bylo od počátku postupováno pod jednotným vedením. Nastalo období sjednocování moravských katolických tělocvičných odborů, které však nebyly samostatnými spolky. Vytvoření zemského ústředí pro Moravu v roce 1909 je obecně považováno za založení samostatné orelské organizace.²⁰ Organizačně se do první světové války Orel v Čechách a na Moravě, přes vzájemné těsné kontakty, nesjednotil. Nedobudovaná pevná organizační struktura společně s válečnými omezeními byla pro Orla téměř likvidační, což dokresluje pokles členů.²¹

Základy vzniku nové politické strany, která později řešila otázku zřízení samostatných tělocvičných odborů při Moravských katolických spolcích, byly položeny 4. dubna 1899 ve Vyškově na konferenci křesťanských socialistů. V září téhož roku na Velehradě vznikla Moravsko-slezská křesťansko-sociální strana na Moravě, stalo se tak na I. sjezdu křesťansko-sociálním. V čele nové strany stanul Jan Šrámek.²² Mohli bychom s velkou dávkou nadsázky parafrázovat prvního

19 Archiv města Brna (dále jen AMB), fond R 77 Sokol, tělocvičná jednota Brno I 1862–2008 (dále fond R 77), Protokol správního výboru o schůzích a valných hromadách spolku 1868–1888, inv. č. 1, ze zápisu výborové schůze 26. 5. 1871.

20 BERANOVÁ – WAIC, *Kulturně*, ref. 4, s. 35.

21 Počátkem roku 1917 klesl počet členů z předválečných 12 000 na 884. ŽAMPACH, František Method. Československý Orel. In *Příručka osvětové práce orelské*. Brno 1921, s. 32; srov. BERANOVÁ – WAIC, *Kulturně*, ref. 4, s. 35.

22 *Orel: ústřední list Československého Orelstva*, X., 1925, č. 20, s. 247. Jan Šrámek (* 11. srpna 1870 Grygov – † 22. dubna 1956 Praha) byl římskokatolický kněz a politik, po roce 1918 předseda Československé strany lidové. K osobě blíže MAREK, Pavel. *Jan Šrámek a jeho*

člověka na měsíci Neila Armstronga, neboť to byl jakýsi malý krok pro člověka, ale velký skok pro budoucí orelské hnutí, jehož jádro se formovalo právě na Moravě.²³

První tělocvičný křesťansko-sociální odbor na Moravě byl neformálně ustaven na schůzi členů 5. července 1902,²⁴ a sice při Katolické jednotě sv. Josefa v Líšni u Brna. Za iniciátora se obecně považuje Metoděj Hošek,²⁵ farář v Líšni. Ve stejném roce vznikl, zásluhou faráře Ignáta Nepustila, při Katolické jednotě Cyrilo-Methodějské ve Zlíně obdobný odbor.²⁶ Přes počáteční potíže, které byly spojeny hlavně s nedostatkem náradí a krojů pro veřejná vystoupení, se podařilo líšeňskému odboru prosadit. Tomu napomáhal zápal, s jakým jeho členové třikrát týdně cvičili v sále hostince Františka Směšného, a během léta i leckde za městem. Své první veřejné cvičení si odbor odbyl 13. července 1903,²⁷ ale to se již začala rozvíjet obdobná aktivita také v Brně, kde v říjnu 1903 byl, na popud tiskaře z Kindlovy tiskárny Josefa Stríže, ustaven tělocvičný odbor při Spolku katolických tovaryšů v Brně. Šedesát čtyři členů tohoto odboru poprvé veřejně vystoupilo v roce 1905 v Líšni.²⁸ Při veřejném vystoupení tam rovněž vystou-

doba. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011. ISBN 978-80-7325-252-6.

- 23 ŠTUMBAUER, Jan – TLUSTÝ, Tomáš – MALÁTOVÁ, Renáta. *Výbrané kapitoly z historie tělesné výchovy, sportu a turistiky v českých zemích do roku 1918*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, s. 86-87. ISBN 978-80-7394-548-0.
- 24 Vznik Tělocvičného odboru při Svatojosefské jednotě v Líšni (v roce 1909 přejmenované na Tělocvičná jednota Orel v Líšni) byl provázen odlukou od Sokola kvůli tomu „že v tělocvičných jednotách sokolských jest mládež naše vychovávána k náboženské lhostejnosti, která ve svých důsledcích končí bezvěřím a přímo chorobnou nenávisť ke všemu křesťanskému a zvláště k církvi katolické“. DAVID, Hynek. *Dějiny orelstva*. Praha: Zemská rada Orla Čs, 1923, s. 3; PAPEŽ, ref. 18, In *Orel*, 1999, č. 4, s. 14.
- 25 Metoděj Hošek (* 25. února 1860 Doubravník, † 2. září 1943 Brno-Líšeň) byl kněz, který kromě položení základů budoucího Orla stál za založením spolku Svobodná obec, zaměřeného na chudou školní mládež a její podporu. MATYŠEK, Zdeněk Hilaire. *Líšeň: město dobrovolného obchodu: špiž města Brna*. Brno: Graf. magazin Universum, 1938, s. 31.
- 26 K odboru se hlásilo i křesťansko-sociální dělnictvo zdejších továren. Řada členů, zvláště pak dorostenců, byla navíc organizována i v místním Sokole, kde však postupem času začaly sílit protikřesťanské nározy. Z toho důvodu začal odbor postupně rozšiřovat svou činnost o složku tělovýchovnou a zábavní, aby mohla pokrýt potřeby členů odcházejících ze Sokola. *Orel: ústřední list Československého Orelstva*, 1921, roč. VI., č. 3-4, s. 50-52. Srov. TLUSTÝ, Tomáš. Počátky a vývoj orelské organizace na Moravě do roku 1914. In *Studia sportiva*, 2018, roč. 12, č. 1, s. 96, pozn. 16. ISSN 1802-7679.
- 27 O úspěchu výletu a veřejného cvičení svědčí skutečnost, že po jeho skončení se vedoucím odboru podařilo vyjednat lepší podmínky na cvičení v místní tělocvičně. *Orel: ústřední list Československého Orelstva*, 1921, roč. VI., č. 3-4, s. 50-52.
- 28 ŽAMPACH, ref. 21, s. 19-21; DAVID, ref. 24, s. 3-4; srov. HANUŠ, ref. 2, s. 15. Tehdy používali cvičenci modré lemování triček a modrobílý pás.

pili zástupci z Líšně, Brna a Vyškova, hned následujícího roku 1906, ovšem již v počtu 124 členů.

Na počátku 20. století se začalo v křesťansko-sociální straně na Moravě uvažovat o zakládání tělocvičných odborů při všech místních organizacích strany. Zemský výbor moravsko-slezské organizace proto navrhl na IV. sjezdu křesťansko-sociální strany, který se konal na Velehradě ve dnech 21. a 22. srpna 1904, znění rezoluce o zakládání odborů. Na jejím základě a na výzvu Jana Šrámka se utvořil v roce 1905 přípravný výbor pro zřizování tělocvičných odborů. Rezoluce přitom vyvolala zásadní změnu pro přístup členů. K členství již nebyly přesvědčování proto, že jim to není v Sokole dovoleno, ale protože tělesná výchova v křesťansko-sociálních odborech posiluje jejich zdraví i náboženské sebevědomí, poskytuje dobrou zábavu a v neposlední řadě reklamu. Veřejná cvičení se totiž stala dobrou propagací pro křesťansko-sociální stranu. O nelehké situaci v začátcích Orla v Brně vypovídá jeho dočasné stažení se z veřejného prostoru, alespoň tak můžeme chápat neúčast jejich zástupců na druhém zájezdu vyškovského odboru v Líšni, který se konal 11. srpna 1907.²⁹

Velkým podnětem k růstu odborů byl sjezd, spojený s veřejným cvičením, konaný v Kroměříži 5. července 1908. Při cvičení vystoupili cvičenci nejen z Kroměříže, ale také z Líšně, Vyškova, Třebíče, Drnovic a Morkovic. Štěpán Klapil seznámil účastníky s výsledky jednání s tehdy existujícími přátelskými organizacemi – Orlem Slovinským, Katolickým Sokolem americkým, Sokolem Polským. Na tomto sjezdu, podobně jako tomu bylo na V. sjezdu křesťansko-sociálním v Brně v dubnu 1908, Štěpán Klapil podal návrh, aby křesťansko-sociální tělocvičné odbory přijaly jednotný název OREL. Mělo se tak stát po vzoru slovinské organizace založené v roce 1906 Janem Evangelistou Krekem.³⁰ Dříve neměly křesťansko-sociální tělocvičné odbory žádné zvláštní pojmenování, v roce 1908 začal pronikat název křesťansko-sociální Sokoly. Nový název tak vyhověl touze po odlišnosti od Sokola.³¹ Přitom Sokolové pozorovali růst Orla

29 *Orel: ústřední list Československého Orelstva*, 1925, roč. X., č. 20, s. 247-249; srov. *Příručka osvětové práce orelské*, Brno 1921, s. 21; PAPEŽ, ref. 18, In *Orel*, 1999, č. 4, s. 14.

30 VEJVAR, ref. 5, s. 56.

31 Pojmenování je tak chápáno jako symbol síly, vysokého vzletu ke slunci všech ideálů, k Pravdě boží, symbol královské vznešenosti nad všednost, špatnost a ruch světa. Žampach, ref. 21, s. 24. Problémy s názvem se vyskytly v Čechách, kde byly zprvu podle sokolského vzoru zakládány jednoty křesťansko-sociálního Sokola. Až po rozvinutí orelského hnutí na Moravě se 2. října 1909 usnesla křesťansko-sociální strana v Čechách přejmenovat tyto jednoty na orelské. Tím například vznikla východočeská župa vedená Josefem Polákem. Nadále tak i Čechy postupovaly shodně s vývojem hnutí na Moravě. JELÍNKOVÁ, Marie. *Jednota Orel Šitbořice od roku 1912 po současnost. Bakalářská práce*. Brno: Pedagogická fakulta MU, 2016, s. 16. K tomu také viz VRBATA – HELEŠICOVÁ, ref. 2, s. 87; KAFKA, Jan. *Československý Orel a jeho likvidace po únoru 1848*. In *Sborník Katolické teologické fakulty*,

na Moravě s neskrývanými obavami. Ve stejné době byl schválen kroj orelských odborů.³²

Kvůli stále rostoucímu počtu tělocvičných odborů³³ vytvořilo v roce 1909 Všeoborové sdružení křesťansko-sociální zvláštní Ústředí tělocvičných odborů v Brně. To hned na jaře téhož roku rozhodlo pojmenovat podle návrhu Štěpána Klapila tělocvičné odbory, které vznikly pod záštitou křesťansko-sociální strany, názvem Orel. Oficiálně vyhlásil pojmenování Jan Šrámek na manifestačním sjezdu v Olomouci o svatodušních svátcích 31. května 1909. V čele sjezdového průvodu tehdy kráčelo třicet jedna Orlů v krojích (sedm z Brna a dvacet čtyři z Vyškova).³⁴ Následně ústředí Orla rozhodlo uspořádat první zemský slet ještě v témže roce, 5. září 1909 ve Vyškově. Obecně je pořádání sletů považováno za vrcholný počín tělocvičné jednoty. Nejinak tomu bylo i v tomto případě, tudíž přípravy neunikly pozornosti vyškovského Sokola, který svým vlivem chtěl slet Orla narušit. Proto rozhodla Sokolská župa Chelčického uspořádat v týž den pod patronací Vyškova a za účasti pokrokových a socialistických stran „protislet“. Česká obec sokolská tento podnik schválila. Přes přísliby obou pořadatelů, kteří zaručovali klidný průběh sletů, vyslala státní správa do Vyškova 60 četníků.³⁵

Poté bylo Ústředí tělocvičných odborů přetvořeno na Zemskou radu Orla, v jejímž čele stanul Jan Šrámek. Její součástí byla rovněž Zemská tělocvičná rada. V Kroměříži se konal o rok později, 14. a 15. srpna 1910, druhý zemský slet Orla. Dopoledního průvodu se zúčastnilo 300 dorostenců v kroji, 300 žen a 1500 členů v kroji. Také odpolední průvod čítal několik tisíc účastníků. Předvedené cvičení sledovalo na 20 000 návštěvníků.³⁶ Ve stejném roce také

Praha 2003, s. 221. ISBN 80-246-0474-4.

- 32 VRBATA – HELEŠICOVÁ, ref. 2, s. 87. Definitivní schválení krojů, podobně jako zřizování ženských odborů, proběhlo v květnu 1909 na jednání výkonného výboru křesťansko-sociálního. TLUSTÝ, ref. 26, s. 98.
- 33 V roce 1909 už existovalo cca 140 odborů. BUREŠ, Prokop – PLICHTA, Jan. *Sport a tělesná kultura v Čsl. republice a cizině*. Praha 1931, s. 154.
- 34 HANUŠ, ref. 2, s. 22. Jen v roce 1909 bylo na Moravě založeno 34 odborů Orel. Ve stejném roce oblékli členové Orla nově zavedený stejnokroj: černé šaty a boty, bledě modrou košili, kožený pás s monogramem Orla, čapku s modrou vložkou a šikmým pérem po straně. Srov. BERANOVÁ – WAIC, *Kulturně*, ref. 4, s. 35.
- 35 Před první světovou válkou měl Orel 249 odborů a 12 068 členů. KÖSSL–KRÁTKÝ – MAREK, ref. 18, s. 81. V literatuře dochází k diskrepancím počtu odborů a členů Orla před první světovou válkou. Podle práce *Dějiny tělesné výchovy* měl Orel 249 odborů a 12 068 členů. Naproti tomu Papež uvádí k roku 1913 celkem 250 odborů a 12 079 členů (4 100 mužů, 1 624 žen, 3 545 žáků a dorostu, 2 800 přispívajících). PAPEŽ, ref. 18. In *Orel*, 1999, č. 6, s. 19.
- 36 V roce 1910 přibýlo na Moravě 38 nových odborů, čímž se zvýšil počet členů Orla na 7 000. Rovněž před druhým sletem uspořádal Sokol v Prostějově „trucpodnik“ s četnickou asistencí. To bylo naposledy, kdy si akce Orla vyžádala podobný zásah. PAPEŽ, ref. 18. In *Orel*, 1999, č. 6, s. 18.

začal prostějovský farář Karel Dostál Lutinov vydávat v časopisu *Ječmínek* přílohu *Orel*.³⁷ Po druhém sletu došlo také ze strany Sokola o snahu ke konsolidaci vztahů s Orlem. A tak vztah sokolů ke „klerikalismu“ řešil V. sjezd České obce sokolské (ČOS), který se konal v listopadu 1910. Česká obec sokolská vydala svým jednotám prohlášení pro vystupování Orla a nabádala dále, aby se členové Sokola chovali vůči orlům vždy slušně.³⁸ O důležitosti rezoluce o náboženství a klerikalismu vypovídá také to, že její návrh přednesl starosta Josef Scheiner. Orel tento apel však nebral vážně, slova, která ze strany sokolských činovníků zaznívala, si vysvětloval pouze jako otevřenou výzvu k boji.³⁹ Averzi Orla vůči Sokolu umocňovalo rozhodnutí ČOS, které se na témže sjezdu usneslo nepřijímat katolíky. Na to čeští orlové reagovali prohlášením, přijatým na svém shromáždění v Hradci Králové 22. října 1911, na kterém se přihlásili k myšlenkám Miroslava Tyrše a Jindřicha Fügnera.⁴⁰ Dlužno podotknout, že na rozdíl od Sokola provázely od počátku Orla také ženské cvičenky. V Brně tak odbor orlic vznikl už 9. července 1911.⁴¹

I přes stále se opakující snahy volající po umírnění z obou stran, docházelo k bezpředmětným výpadům.⁴² Vztahy obou předních tělocvičných jednot se tak už koncem 19. století neustále komplikovaly a upadaly do rostoucích oboustranných útoků. A to především na Moravě, kde se začaly objevovat v katolickém tisku výpady proti Sokolu. Všechny útoky, samozřejmě, sokolové vnímali a ve značné části jejich jednot to vedlo k silně protikatolickému postoji.⁴³ Silně konfrontační tón orelských zástupců tak zvyšoval napětí, namísto toho, aby se jeho představitelé – prodchnuti křesťanskou věroukou, pokusili o smírné řešení: „*Svobodomyšlné sokolstvo uvítalo ‚Orel‘ – když je dříve z tábora svého náboženskou nesnášenlivostí vypudili – tak hnusným způsobem, že zůstane to v kulturních dějinách Sokolů navždy k věčné jejich hanbě zachováno. Jeden z nejslavenějších*

37 V období od 18. října 1910 do 24. února 1912 bylo vydáno celkem deset čísel. V Brně začal od roku 1913 vycházet stejnojmenný časopis pod vedením Františka Metoděje Žampacha.

38 *V. valný sjezd ČOS*. Praha 1910, s. 21; Sokolstvo a klerikální jednoty tělocvičné. In *Věstník sokolský: list České obce sokolské*, 10. 12. 1910, roč. 14, č. 23, s. 603-607.

39 WAIC, *Tělovýchova*, ref. 4, s. 84; HANUŠ, ref. 2, s. 32.

40 BERANOVÁ – WAIC, *Kulturně*, ref. 4, s. 35-36; K tomu blíže viz *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897–1921*. b. m. n. (1922), s. 13-15.

41 Odbory orlic vznikaly, samozřejmě, i v dalších městech. TLUSTÝ, ref. 26, s. 98.

42 Křesťanství bylo „označováno za rakovinu lidstva“. PAPEŽ, ref. 18. In *Orel*, 1999, č. 6, s. 19. „*Křesťanství jako rakovina 2 tisíce let hlodá na kořenu lidství a znásilňuje lidský organismus. Křesťanství nám vzalo kulturu, proto musí v Sokolstvu nastati očista od jeho názorů [...] sokolství je povoláno zasadit křesťanství ránu nejtěžší.*“ Archiv Orla Brno, SLUNSKÝ, Pavel. *Krátké dějiny Orla podle Orelské kroniky Jana Hanuše z Brna*. Brno 1993, rukopis, s. 6.

43 Ještě před válkou členové Orla vnímali sokolstvo: „*Sokol stal se organizací nepřející, náboženství nepřátelskou, protináboženskou a beznáboženskou, organizací proticírkevní a protikatolickou...*“ *Orel: věstník křesťansko-sociálního Orla československého*, I, 1913, č. 2, s. 6-7.

*bratrů Sokolů, předáků, profesor zemské reálky v Příboře, učitel dětí katolických rodičů, napsal k uvítání ‚Orla‘ báseň, která nalezla nadšené pochvaly a přijetí v řadách sokolských. Stujž zde na věčnou hanbu Sokola a spisovatele, profesora Judy tato ‚báseň na pochod Orlů‘.*⁴⁴

Uskutečněný zájezd do Lublaně v srpnu 1913, kterého se zúčastnilo 356 členů a členek, z nichž v Lublani cvičilo devadesát čtyři mužů a třináct žen, povzbudil činnost Orla. Větší rozmach však v této době zaznamenán nebyl, neboť počáteční nadšení velice rychle ochablo a nově vytvořené odbory začaly zanikat.⁴⁵ To bylo způsobeno hlavně dvěma faktory. První z nich vycházel z přesvědčení mnoha členů Orla, podle kterého jeho existence úzce souvisela toliko s odezvou vůči sokolskému hnutí – jednalo se tedy jen o vymezení proti Sokolu. Druhou skutečností bylo vnímání tělocviku jako formy zdravé zábavy, což ovšem nemohlo naplnit potřeby spolkového života.⁴⁶

Na začátku roku 1914 jednala Národní rada o poměru katolických organizací vůči Ústřední matici školské, Národním jednotám a sokolstvu. Na zlepšení vztahů obou organizací neměla ani jedna z nich příliš velký zájem. Proto otevřené stanovisko sokola vůči orlům dávalo malou naději na konsolidaci.⁴⁷ Rostoucí sebevědomí Orla a jeho členů se projevilo také při vystoupení studentstva všech středních škol na sokolském sletu v Brně, který se konal v roce 1914, kdy si studenti Orla vyžádali neutrální cvičební úbor.⁴⁸ Brněnský sokolský slet přitom představoval nezapomenutelný úspěch sokolské organizace na Moravě. Zemské hlavní město nebylo navíc představiteli České obce sokolské vybráno náhodou, protože právě tehdejší Brno odpovídalo představě silné české manifestace v poněmčeném prostředí. Hlavním organizátorem sletu byla Tělocvičná jednota Sokol Brno I, kterou podpořily další jednoty z brněnských předměstí, zejména pak z Králova Pole, Husovic, Židenic, Žabovřesk a Juliánova – dnes městských

44 *Z letopisů sokolských. Čech*, 21. 12. 1910, roč. 35, č. 350, s. 1.

45 ŽAMPACH, ref. 21, s. 30.

46 TLUSTÝ, ref. 26, s. 104. Ke konci roku 1912 měl Orel celkem 189 odborů se 7 106 členy. Většina z nich byla organizována při Všeodborovém sdružení křesťanského dělnictva – konkrétně 121 odborů se 4 505 členy. Jistě nepřekvapí, že naprostá většina členů pocházela z Moravy, celkem 6 731. *Orel: věstník křesťansko-sociálního Orla československého*, 1913, roč. I., č. 2, s. 6-7.

47 WAIC, *Tělovýchova*, ref. 4, s. 85.

48 ŽAMPACH, ref. 21, s. 30. Blíže k sokolskému sletu nejnověji např. STRACHOVÁ, Milena – VOSTRÝ, Zdeněk. Brněnské sokolské slety. In *Brno v minulosti a dnes 31*, 2018, s. 43-63. ISSN 0524-689X.; ČEJKA, Jiří. Sokolský slet v Brně roku 1914. In *Forum Brunense 1994*, s. 139-148. ISSN 0862-3538; Týž. Brněnský sokolský slet roku 1914. In *První světová válka a česká společnost*. Red. Karel Schelle. Brno 1994, s. 62-66; Týž. 1914: než zazněla dělová rána... In *Sokolský almanach 1914–1994*. Brno 1994, s. 11-15.

částí, tehdy však ještě samostatných obcí.⁴⁹ Slet sokolstva sdruženého v ČOS se konal 27. – 28. června 1914. Slavnostního průvodu v neděli 28. června se účastnilo na 8 200 sokolů v krojích, kteří byli bouřlivě vítáni přihlížejícím obyvatelstvem, podle některých nadsazených odhadů až 100 000,⁵⁰ což zanechalo značný dojem nejen mezi sokoly a diváky, ale také v celé společnosti na Moravě – nevyjímaje členskou základnu Orla. Ta se v pozdější době snažila na úspěch sokolského sletu navázat.

Ještě v roce 1914, konkrétně 21. května, se Říšská tělocvičná rada Orla rozhodla uspořádat slet, nikoli však na zemské, ale přímo říšské úrovni. Slet všeho Orelstva v Rakousku-Uhersku počítal s účastí zástupců z Moravy, Čech, Slovinska, Chorvatska, Polska, ale také USA. Jeho konání bylo naplánováno na 4. a 5. července 1915 v Kroměříži. Ovšem veškeré naděje a plány zhatil světový konflikt, jehož rozbuška vzplála 28. června 1914 v bosenském Sarajevu. Následující sled událostí – urychlený ambicemi velmocí,⁵¹ stáhl Evropu do doposud nejtragičtější války. S následky válečného konfliktu se potýkal také Orel, jehož členové se nejen nemohli zúčastnit zájezdu do Nancy, kde byl plánován sjezd Mezinárodní unie katolických spolků pro tělesnou výchovu,⁵² nebo očekávaného říšského sletu v Kroměříži, ale válečný konflikt postupně vedl k úplnému ochromení činnosti. Členskou základnu oslabil především odchod mužů na frontu, kde

49 STRACHOVÁ – VOSTRÝ, ref. 48, s. 47.

50 Sokolský slet v Brně. In *Lidové noviny*, 29. 6. 1914, roč. 22, č. 177, s. 5.

51 Německá říše a její spojenci byli v článku 231 mírové smlouvy z Versailles, 28. června 1919, označeni jako původci války s odpovědností za všechny ztráty a škody. „*The Allied and Associated Governments affirm and Germany accepts the responsibility of Germany and her allies for causing all the loss and damage to which the Allied and Associated Governments and their nationals have been subjected as a consequence of the war imposed upon them by the aggression of Germany and her allies.*“ K problémům, které odpovědnost za vinu vyvolala blíže např. NEFF, Stephan C. *War and the Law of Nations: A General History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 289. ISBN 9780511494253. Obecně k smlouvě nejnověji např. DEJMEK, Jindřich. *Zrod nové Evropy: Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011. ISBN 978-80-7286-188-0; PLATTHAUS, Andreas. *Der Krieg nach dem Krieg – Deutschland zwischen Revolution und Versailles 1918/19*. Berlin: Rowohlt, 2018. ISBN 978-3-644-11811-9. John Maynard Keynes na protest proti tvrdým podmínkám, označil smlouvu za „*nemravnou a nekompetentní*“, dokonce rezignoval. KEYNES, John Maynard. *Ekonomické důsledky míru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-043-8.

52 Mezinárodní sdružení pro katolickou výchovnou sportovní činnost (francouzsky Union Internationale des Oeuvres Catholiques d'Education Physique, zkratka UIOCEP) bylo založeno mezi roky 1906 a 1911, pod patronátem italské federace katolických sportovních klubů, belgické katolické gymnastické federace a francouzské sportovní a kulturní federace. Union of International Associations. *World Guide to Religious and Spiritual Organizations*. Munich: K. G. Saur, 1996, s. 214.

bojovali v rakouských, později také v legionářských uniformách.⁵³ Důsledkem čehož mohla být spolková činnost udržena jen s pomocí mužů, kteří do války nenarukovali a především, podobně jako v případě Sokola Brno I, pomocí žen.⁵⁴ Ve válečném období byla spolková činnost Čechů, Moravanů, Slezanů a Slováků trnem v oku státní správy. Z toho důvodu nepřekvapí, že již 9. července 1915 zakázaly výnosem zemské školní rady žákům středních škol cvičení v Sokole, Orlu a spolku Lassall.⁵⁵ První světová válka pak znamenala téměř zánik orelského hnutí v Čechách i na Moravě.

A tak účastníci třetí říšské konference Orla, konané 28. října 1917 v Brně, museli konstatovat, že válka připravila Orel o většinu odborů.⁵⁶ Konání podobné konference bylo možné jen díky uvolnění politického napětí, které provázelo nástup císaře Karla I. Na této konferenci proto padlo rozhodnutí obnovit plně orelské jednoty. Nutnost orelské organizace v listopadu 1918 zdůraznil také sjezd křesťansko-sociální strany v Brně, a to především pro mládež. Delegáti tohoto sjezdu se shodli na postupném obnovení tělocvičných odborů při katolických spolicích a poté na vybudování samostatné orelské organizační sítě.⁵⁷ Na nový poválečný život se připravoval nejen Orel, ale také ostatní spolky, podobně jako politické strany, které navíc vnímaly celosvětový vývoj událostí.

Po vzniku Československé republiky bylo Orlu vyčítáno ze strany ostatních organizací (Sokol, Svaz dělnických tělocvičných jednot – SDTJ), že podporoval rakousko-uherskou monarchii a má negativní postoj k husitství. Společensky vyhrčený vztah k církvi dokládá také skutečnost, že v únoru 1919 se během třicáté

-
- 53 Podle statistických zjištění, která do roku 1928 vypracovala a zveřejnila pracovní skupina čs. legionářů-katolíků, bojovalo v legiích celkem 6 844 katolíků (374 katolických dobrovolníků z Čech, 6 217 z Moravy, 178 ze Slezska a 75 ze Slovenska), které sjednocovala jejich předválečná příslušnost k organizaci Orel. Statistika katolických legionářů. In *Věstník čsl. legionářů-katolíků*. Brno, 1928, roč. III, č. 2, s. 1. K tomu je potřeba započítat dobrovolníky z amerického Katolického Sokola (2 367 osob). Dohromady tedy v řadách československých legionářů bojovalo na 9 211 římských katolíků, což je součet dvou předtím uvedených hodnot (odcitovaných). Podle uvedených údajů Orla na straně Dohody padlo 52 členů; 105 zemřelo na následky zranění a 282 obdrželo „dohodové“ vyznamenání. Vejvar, S. Ústřední jednota československých legionářů-katolíků (1924–1937) – díl I. In *Distance: revue pro kritické myšlení*, 2003, č. 3, . Dostupné z ><http://www.distance.cz/rocnik-2003/3-cislo-3/ustredni-jednota-ceskoslovenskych-legionarua---katolikua-1924---1937---dil-i><, [cit. 2019-02-10]. Srov. PAPEŽ, ref. 18. In *Orel*, 1999, č. 7-8, s. 20; GREXA, Orol, ref. 3, s. 79.
- 54 STRACHOVÁ, Milena. Paper on History of Women's unit of Sokol Brno I (1902–1934). In *Historický časopis*, 2019, 67, č. 2, s. 89. ISSN 0018-2575.
- 55 SEVERA, Václav. *Dějiny tělocviku*. Brno 1929, s. 195.
- 56 Ján Grexa zmiňuje celkem devatenáct odborů s 884 členy viz *Orol*, s. 77. Naproti tomu Stanislav Vejvar uvádí „konference mohla smutně konstatovat, že válku přežily toliko tři orelské odbory“. VEJVAR, ref. 5, s. 100. Konference se zúčastnilo 48 delegátů a 17 hostů.
- 57 BERANOVÁ – WAIC, *Kulturně*, ref. 4, s. 36-37; ŽAMPACH, ref. 21, s. 31.

schůze československého Národního shromáždění jednalo o zákonu, který omezoval politickou agitaci v kostelech.⁵⁸ Z toho důvodu rovněž příliš nepřekvapí, že výbor ČOS vydal již 2. února 1919 prohlášení, kterým reagoval na obnovení Orla slovy: „odsuzuje s rozhořčením činnost těchto spolků, jak se projevila v prošlé době válečné, kdy orlové, vedeni fanatickým svým vůdcem farářem Dostálem-Lutinovem, štváni byli do boje proti našim osvoboditelům a s nejkrvavějšími hesly a otrockou zaslepeností se stavěli ve služby rakouské vojenské tyranie, jako žádný jiný člen české společnosti. [...] Proto očekáváme od vlastních představitelů kruhů klerikálních, že tuto skvrnu našich dějin sami odstraní zakončením zvláštní, ničím neodůvodněné činnosti orlů, a tím i neblahé roztržky v ucelené výchově národní“.⁵⁹ Orel se snažil podobným výtkám čelit slovy: „Nám Orlům nebude moci nikdo vyčítati, že bychom se za války nechovali čestně, statečně a obětavě pro svůj národ. V bývalé armádě zaniklé monarchie konal každý svoji zákonem uloženou povinnost, pokud nedospěl k názoru, že i tato armáda je prostředkem k našemu ztrocení. Tak tomu bylo i u stoupců jiných stran.“⁶⁰ Vedení Československé obce sokolské nepřizvalo členy Orla ke spolupráci v Národních strážích a později ani v Plucích stráže svobody.⁶¹ Proti útokům ze strany Sokola a dalších organizací se postavilo předsednictvo Ústřední rady Orla, když odpovídalo 13. února 1919 na manifest ČOS: „Upíráme s veškerou rozhodností výboru ČOS i všem podobným činitelům osobovati si jakékoliv právo zasedati samozvaně na soudnou stolicí nad Čsl. Orlem. Jako rovnoprávní, volní občané naší republiky nedáme si nikým, dokonce už ne výborem ČOS předpisovati a určovati náš postup. [...] Za války činnost Čsl. Orla byla bohužel téměř úplně zastavena povoláním skoro všeho členstva i dorostu do zbraně. Ale věrnost k ideálům národním dokázali a zpečetili řady našich členů svojí krví i životy

58 Zákon byl schválený většinou, proto se vyslovilo devatenáct poslanců. Národní shromáždění. In *Lidové noviny*, 21. 2. 1919, roč. 27, č. 52, s. 1. Poslanec strany lidové Metoděj Jan Zavoral k tomu prohlásil: „prohlašuji jménem klubu našeho, – ale jsem jist, že také jménem veliké, největší většiny českého kleru – že také dle našeho přesvědčení politika na kazatelnu nepatří“. Národní shromáždění československé 1918–1920, 30. schůze, část 3/7 (18. 2. 1919), dostupné na internetu: <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/030schuz/s030003.htm>>, [cit. 2019-02-23].

59 Výbor České Obce Sokolské – proti Orlům, *Věstník sokolský: list Svazu československého sokolstva*, 1919, roč. 21, č. 1-4, s. 31-32; PAPEŽ, ref. 18. In *Orel*, 1999, č. 7-8, s. 19.

60 ŽAMPACH, ref. 21, s. 34. Pro srovnání v roce 1916 bylo na bojištích 900 brněnských sokolů. ČERVENÁ, R. Vybudování stadionu Sokola Brno I. Sokolské tělocvičny v letech 1862–1929. In *Brno v minulosti a dnes 21*, 2008, s. 187. ISBN 978-80-86736-10-5. Abecední jmenný seznam členů Sokola Brno I, kteří vstoupili do legií viz AMB, fond R 77, inv. č. 648, kart. 93.

61 V únoru 1919 dokonce požadovalo ukončení činnosti orelských jednot, poukazujíc na zradu, kterou se orlové dopustili podporou „rakouské vojenské tyranii“. BERANOVÁ – WAIC, *Kulturně*, ref. 4, s. 38; KÖSSL – KRÁTKÝ – MAREK, ref. 18, s. 136.

v čsl. vojsku zahraničním, [...] můžeme říci, že konali jsme svoje povinnosti k národu a jeho osvobození přinejmenším právě tak, jako ostatní příslušníci národa mimo naše řady.⁶² Vedoucí orgány Orla, podporované lidovou stranou, se poměrně rychle přizpůsobily novým podmínkám.⁶³ Návrh nové organizační podoby Orla přijal valný sjezd 5. ledna 1919, kvůli kterému byly narychlo obnovovány odbory po návratu vojáků z front. Na sjezd se tak dostavilo 118 delegátů z 59 odborů.⁶⁴ Nově tak měl Československý Orel se sídlem v Brně, mající na počátku roku 1919 již více jak 8 000 členů, tělovýchovnou, kulturní a vzdělávací náplň. V období utváření charakteru republiky v letech 1918–1920 nevystupoval na rozdíl od předválečného období tolik proti Sokolu,⁶⁵ ale soustředil hlavní pozornost proti Svazu dělnických tělocvičných jednot a především proti komunismu. Toto odhodlání nejlépe dokresluje mobilizace brněnské župy při generální stávce ve dnech 13.–14. prosince 1920, kdy nastoupilo 300 ozbrojených orlů odhodlaných bránit Brno proti bolševickému puči. Vystoupením proti komunistům si Orel vydobyl oprávněnou pověst státoporné organizace. Nejvýznamnější událostí se však stal manifestační sjezd, který se konal 25. ledna 1920 v Brně. Za účasti zástupců všeho Orelstva z republiky, Katolického Sokola z Ameriky a Orla z Jugoslávie dal Československému Orlu pevný program. V něm byl řešen poměr Orla k národu, k Sokolu a DTJ, ale stanovil rovněž ideový základ. Dobudování základní struktury orelské organizace se završilo v roce 1921.⁶⁶ Panující shodu mezi církevními představiteli a Čs. Orlem ukazuje nejlépe pouť asi stovky Orlů do Říma v roce 1921. Oficiální orelská deputace byla představena Svatému otci dne 8. října. Papež Benedikt XV. poděkoval Orelstvu za slib věrnosti a za „rekovné hájení sv. Víry a katolických kostelů“. Orly nazval „defensores fidei“ (obránce víry) a udělil celé orelské organizaci své požehnání.⁶⁷

Nově definovaný vztah Orla k Sokolu dokreslují slova: „*Poměr Orla k Sokolu je poměr dvou světových názorů: názoru křesťanského idealismu a názoru*

62 Orel, 1918, č. 2-3, s. 13.

63 Poměr ke straně charakterizovali poměrně výstižně sami členové Orla: „Čsl. Orel jest spolkem nepolitickým, není a nemůže býti organizační složkou žádné křesťanské strany politické... Je v tomto ohledu plně samostatný, i když čelní jeho pracovníci jsou... také politickými činiteli a i když členstvo Orla je vesměs politicky organizováno v těchto stranách.“ Archiv Tyršova muzea tělesné výchovy a sportu Praha, fond Orel – neutříděno, Zpráva ústřední rady za rok 1923, s. 19.

64 PAPEŽ, ref. 18. In Orel, 1999, č. 7-8, s. 19.

65 Do jisté míry delegáti sjezdu Orla v lednu 1920 zformulovali poměr k Sokolu, když jeho světonázorovou orientaci prohlásili za neslučitelnou s orelským přesvědčením. Srov. BERANOVÁ – WAIC, *Kulturně*, ref. 4, s. 38.

66 Tamtéž, s. 37-39; KÖSSL – KRÁTKÝ – MAREK, ref. 18, s. 136; ŽAMPACH, ref. 21, s. 38-39.

67 PAPEŽ, ref. 18, In Orel, 1999, č. 7-8, s. 21.

materialistického monismu, resp. rationalistického pozitivismu. S tohoto hlediska jest Orlu nepřijatelnou většina nejpodstatnějších zásad, vyslovených Tyršem a Sokolstvu za základ jeho působení určených, protože jich nelze uvést v soulad s křesťanským životním názorem.“⁶⁸

Slet Orla roku 1922 v Brně,⁶⁹ jehož se zúčastnilo tisíce cvičenců a velké množství zahraničních hostů, znamenal nejen reprezentativní a manifestační nástup Orla, ale představoval také triumf v boji za rovnoprávné postavení v českém spolkovém životě obecně. Všichni se tak mohli přesvědčit, že se katolíci nebojí veřejně vystoupit, pochodovat ulicemi Brna a posléze dalších měst ve stejnokrojích.⁷⁰ Pro všechny angažované katolíky byl brněnský slet výzvou k nové činnosti. Představoval také důkaz, že věřící nebyli pokřtěni jen proto, aby se modlili ve skrytu kostela, ale aby křesťanské ideje hlásali ve společnosti. Těmto snahám probuzeného katolicismu odpovídaly mnohé kroky papeže a církevních autorit (např. encyklika papeže Pia XI. *Quas Primas*, která vyzývala k veřejnému šíření sociálního království Spasitele moderními prostředky).⁷¹ Orel se zpravidla kriticky věnoval Sokolu mnohem více, než naopak. Tato negativní vzájemná závislost byla mnohem charakterističtější, než tomu bylo v případě Orla s DTJ. Sokol totiž dokázal organizovat mnohé katolíky, podobně jako příslušníky nižších sociálních vrstev. Udržoval si tak charakter všennárodního spolku. Výsledkem těchto vzájemných antagonismů byla jen obecná nedůvěra všech ke všem, stálý boj a napětí, neschopnost naslouchat druhé straně, vše za proklamací demokracie.⁷²

* * *

Sletu, v jehož rámci se konaly závody mezinárodní Unie katolických tělovýchovných spolků, se zúčastnili hosté z Francie, Belgie, Švýcarska, Anglie, Polska, Lužice, Ukrajiny a Vídně.⁷³ Obecně k rozvoji orelské činnosti přispívaly jeho čilé mezinárodní kontakty. Československý Orel byl členem Mezinárodní unie katolické tělovýchovy (Union Internationale des Oeuvres Catholiques

68 Programová resoluce. In *Příručka osvětové práce orelské*. Brno 1921, s. 58.

69 Ke sletu blíže např. PAPEŽ, ref. 18. In *Orel*, 1999, č. 9, s. 10-12; AMB, fond T 68 Novák Václav – osobní fond 1950–1994 (dále fond T 68), Václav Novák, Slet Čs. Orla v Brně roku 1922, strojopis, s. 1-5.

70 Josef Papež hovoří o 12 000 orlů v stejnokroji, 205 praporů a dalších 30 000 v občanském šatu. Špalíry podél trasy pochodu mělo tvořit 150 000 diváků. PAPEŽ, ref. 18. In *Orel*, 1999, č. 9, s. 12. Naproti tomu Václav Novák uvádí ve stejný den, 13. srpna 1922, 15 000 účastníků a 14 000 diváků na sletišti. AMB, fond T 68, Václav Novák, Slet, s. 3-4.

71 VEJVAR, ref. 5, s. 34.

72 Tamtéž, s. 27; KÖSSL–KRÁTKÝ – MAREK, ref. 18, s. 137.

73 Celkový počet zahraničních hostů byl odhadnut na 2 400 osob. Papež, ref. 18, In *Orel*, 1999, č. 9, s. 11. Srov. BERANOVÁ – WAIC, *Kulturně*, ref. 4, s. 40.

d'Education Physique), orlové se stýkali s katolickými spolky z celé Evropy a americkým katolickým Sokolem.⁷⁴

Podobně jako se vymezil Orel vůči jiným odborovým organizacím, tak se také definoval vztah k politickým stranám. V dubnu 1925 rozhodla Ústřední rada Orla o neslučitelnosti členství v orelských jednotách a ve straně „*republikánské a živnostensko-stavovské*“. A právě politické dopady ještě více umocňovaly netoleranci Sokolů vůči katolíkům, což je vidět například na konci dvacátých let. Tedy v době, kdy Sokol Brno I hledal další zdroje příjmů ve formě provozování kina. Tehdy pronikaly do jednoty zprávy o tom, že mu v tom bude bránit lidová strana: „*K věci sděluje br. starosta Hýlek, že již za nás intervenoval posl. Marcha,⁷⁵ jemuž bylo sděleno, že povolení nedostaneme, dokud nebudou vyřízeny podané rekursy. Také br. ing. Maříkovi bylo doporučeno, abychom se postarali o intervenci politických stran a osob, protože proti našemu úmyslu příkře se staví strana klerikální.*“⁷⁶ Ale v sokolské organizaci panovalo více proudů. Během dvacátých let 20. století bylo na vrcholu volnomyšlenkářské hnutí, které ostře vystupovalo proti tradičním náboženským metafyzickým představám. V řadách orlů ovšem podobné tendence vyvolávaly oprávněně silné emoce: „*Konečně předák Sokolů upřímně doznal tendenci Sokola.*“⁷⁷ Ostrého odsouzení se tak dostalo slovům Otakara Kunstovného: „*My prostě neudržíme, nechceme-li zabříst do úplné, nás jistě nedůstojné lhostejnosti, zásadu, že nejsme proti (žádnému!) náboženství. Jsme zkrátka a musíme být proti katolicismu, třeba jsme přemnozí ještě zdánlivě jeho příslušníky...*“⁷⁸

Po útoku několika desítek moravských fašistů na brněnská kasárna v lednu 1933 ústřední rada Orla odmítla také československý fašismus provoláním z 26. února 1933. „*Čs. Orel zdůrazňuje, že je spolkem katolickým a demokratickým. Orelstvo proto se vši rozhodností odmítá a potírá všechny snahy, které směřují k násilné změně demokratických řádů naší republiky. Jest neslučitelné s katolickými zásadami, aby člen Orla byl zároveň členem nebo podporoval jakákoli hnutí, jejichž cílem je násilí a diktatura.*“⁷⁹

74 Tamtéž, s. 47; VRBATA – HELEŠICOVÁ, ref. 2, s. 87.

75 Dominik Nejezchleb-Marcha (* 26. května 1880 Babice nad Svitavou – † 29. prosince 1961 Brno), meziválečný poslanec a senátor Národního shromáždění za Republikánskou stranu zemědělskou a maloroľnického lidu (agrárníky). Blíže k osobě např. BARTŮŠKOVÁ, Sylva. Jaroslav Marcha. In OPELÍK, Jiří (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce, 3, M-Ř*. Praha: Academia, 2000, s. 112-114. ISBN 80-200-0708-3.

76 AMB, fond R 77, Protokol správního výboru o schůzích a valných hromadách spolku 1924–1928, inv. č. 7, ze zápisu výborové schůze 13. 10. 1927.

77 *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897–1921*. b. m. n. (1922), s. 34-36.

78 KUNSTOVNÝ, Otakar. Slovo k sokolstvu. In *Věstník sokolský: list České obce sokolské*, 06. 05. 1920, roč. 22, č. 9, s. 201-202.

79 *Orel*, 1933, roč. 18, č. 5, s. 50; BERANOVÁ – WAIC, *Kulturně*, ref. 4, s. 43-44. K fašis-

Podobně nekompromisní postoj zaujala ČOS ke komunismu, který vnímala jako protistátní ideologii a ohrožení demokracie. Od čehož se odvíjel také vztah Sokola ke komunistické tělovýchově, zastoupenou Federací dělnických tělovýchovných jednot (FDTJ) a později Federací proletářské tělovýchovy (FPT). Po celou dobu První republiky byl tento vztah odmítavý, ale v roce 1938 se vztahy ČOS a FPT přece jen začaly zásluhou napjaté celospolečenské atmosféry mírně rozvíjet. Podobný postoj zaujala ČOS proti fašismu. Po incidentu z počátku roku 1933, do kterého byli zapleteni rovněž někteří členové Sokola, rozhodlo vedení ČOS vylučovat členy, kteří by byli zároveň stoupenci fašismu a Národní obce fašistické.

Po vzniku Československé republiky vznikaly od roku 1919 orelské jednoty i na Slovensku. Nedošlo však ke vzniku samostatné organizace, ale v rámci zemské organizace byly orelské jednoty na Slovensku podřízeny celostátnímu ústředí v Brně. Byl tak utvořen samostatný spolek Československý Orel se sídlem v Brně, jehož stanovy schválilo ministerstvo vnitř 6. května 1919 pod č. j. 16729/19. Celé hnutí bylo zároveň postaveno na nový právní základ díky osamostatnění od stranické a spolkové organizace klerikálního hnutí. Náplní činnosti spolku byla tělesná výchova, přednášková, divadelní a jiná osvětová i vzdělávací činnost, veřejná cvičení, slety a manifestace a pěstování mezinárodních styků se zahraničními katolickými tělovýchovnými spolky.⁸⁰

Správu spolku řídila valná hromada, 25-členná ústřední rada, volená valnou hromadou, a 7-členné předsednictvo, volené ústřední radou a složené ze starosty, dvou náměstků, jednatele, pokladníka a dvou přisedících. Tělovýchovnou činnost řídil ústřední technický sbor, ustanovený ústřední radou a doplněný krajskými náčelníky. V čele sboru stál náčelník Československého Orla. Revizní činnost vykonávali dva přehlížitelé účtu. Spory uvnitř spolku rozhodoval smírčí a čestný soud. Nižšími organizačními složkami byly krajské a okresní svazy a krajské a okresní technické sbory.⁸¹ Ale praktické zkušenosti si záhy vynutily některé korektury ve správě spolku. V roce 1921 tak byly přijaty nové stanovy, podle nichž byl vrcholným orgánem valný sjezd. Zcela nově bylo založeno zastupitelstvo, složené ze starosty, ústřední rady a zástupců žup, jež se mělo scházet nej-

mu na Moravě blíže viz PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích: fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*. Praha: Academia, 2011; Týž, *Armády českých politiků: české polovojenské jednotky 1918–1945*. Cheb: Svět křídel, 2009. ISBN 978-80-86808-60-4.

80 VRBATA – HELEŠICOVÁ, ref. 2, s. 87. V orelském programu byl tělocvik jen doplňkem celé výchovy, hlavní pozornost byla věnována náboženské výchově. Což je patrné například ze slov starosty slovenského Orla Augustína Rašky. „*Ideovým základem Orla je zaobrat' sa človekom celým. Náboženstvo je prvým bodom orolského programu, ale pritom pestuje aj zdravie tela.*“ GREXA, *Orol*, ref. 3, s. 47.

81 VRBATA – HELEŠICOVÁ, ref. 2, s. 87.

méně čtyřikrát ročně. Stanovy také vymezily pomocné organizační sbory, které byly rozdělené na správní a poradní. První z nich představovaly zemské, župní a okrskové konference. Poradními sbory byly osvětové a technické sbory.⁸²

Slovenský Orel provázely komplikace, neboť tu chyběla tělovýchovná tradice a zkušenosti. Stav tak odpovídal spíše situaci začátku tělovýchovného hnutí na Moravě, kdy se zakladatelé museli vypořádat s nedostatkem cvičitelů a tělocvičen. V prvních letech se odbory na Slovensku zaměřovaly na postupné budování organizace, v rámci svých možností proto přistupovaly spíše k veřejné propagaci orelské myšlenky. Za orelským zájmem o východní část nově vytvořené republiky musíme spatřovat jednak kulturní poslání, ale rovněž do jisté míry snahu zamezit šíření sokolských myšlenek. To dosvědčují slova, kterými se na Slováky obrátilo ústředí: „*I u vás, bratia Slováci, treba je zriadiť katolíctvo v jeden obrovský tábor. V tomto tábore bojovať chce aj Slovenský Orol.*“⁸³ První orelskou tělocvičnou jednotu na Slovensku založili františkáni v únoru 1919 v Malackách.⁸⁴ Ti také následně 31. července 1919 zvolili výbor. Na začátku se členové jednoty scházeli v bývalé prádelně, později měli tělocvičnu v soukromém domě na Rádku (dnes hostinec Gajdár).⁸⁵ Poté následoval ještě téhož roku, v březnu, Trenčín (starosta Andrej Marsina), Nové Mesto nad Váhom (starosta Augustín Raška) a 10. června Ružomberok (starosta Jozef Jakubík). Postupně vznikaly další jednoty v Drietome, Vrbovom, Bánovciach, Veľkých Ostraticiach, Moravskom Jáne, Závodoch, Žilíne, Tepličke, Trstenej, Tvrdošíne.⁸⁶ Větší propagaci Orla na Slovensku pomohly ve značné míře moravské orelské výpravy, což lze analogicky vnímat jako způsob, kterým se tělovýchovné myšlenky šířily rovněž na konci 19. století a počátku 20. století na Moravě – české sokolské výpravy na Moravu. V případě Slovenska pak hrály největší roli výpravy z přelomu června a července 1919 do Trenčína a Handlovej (kdy se jednalo o dobrovolníky na obranu slovenského území před maďarskou revoluční armádou), 3. srpna 1919 do Ružomberka a konečně 8. září do Malack.

82 Tamtéž, s. 87.

83 *Orel*, 1919, č. 9, s. 100.

84 Naproti tomu Hanuš klade první jednotu do Handlové, a to v souvislosti se strážnými orelskými oddíly z Moravy, které měly jednotu založit v červnu 1919. Archiv Orla Brno, SLUNSKÝ, ref. 42, s. 14. Srov. PAPEŽ, ref. 18. In *Orel*, 1999, č. 7-8, s. 20.

85 Vzniku malacké jednoty předcházelo založení Mládežnického kruhu, který byl 4. května 1919 přejmenován na Tělovýchovnou jednotu Československého Orla. Jednota Orla v Malackách byla zaregistrována až v roce 1920. Začleněna byla následně do župy dr. Andreje Radlinského. MACEJKA, Martin. Jednota Orla v Malackách. In *Jednota Orla v Malackách – Malacké pohľady*, dostupné z: <<http://malackepohlady.sk/?p=15968>>, [cit. 2019-15-02].

86 GREXA, *Orol*, ref. 3, s. 81. Srov. *Ružomberské spolky – oficiálne stránky mesta Ružomberok*, dostupné na internetu: <<http://www.ruzomberok.sk/sk/mesto/ruzomberok/historia-mesta/ruzomberske-spolky>>, [cit. 2019-15-02].

Stále rostoucí počet jednot si vyžadoval centrální slovenský orgán, který by zároveň měl vyřešené kompetence ve vztahu k Ústředí Čsl. Orla. Od počátku se počítalo, že Orli na Slovensku budou sice podléhat centrálnímu ústředí, ale své záležitosti si povedou sami. Podobné požadavky ostatně akceptovala také plenární schůzka Ústřední rady již 12. října 1919 „... bude pracováno na stanovách ve smyslu tří autonomných organizačních celků: Čechy, Morava se Slezskem, Slovensko“.⁸⁷ Podobně nastavená organizace vyhovovala všem zúčastněným. Slovenská strana s jednotnou organizací souhlasila, neboť bez pomoci z Čech a Moravy, která byla finančního a organizačního charakteru, by se ve svých začátcích slovenský Orel neobešel. Až do roku 1925 se rozdílnost názorů příliš neprojevila,⁸⁸ i když Slovinci několikrát předložili návrhy na úpravy, kterým vycházelo ústředí vstříc. Přes ochotu ústředí vůči slovenským požadavkům rostlo na Slovensku separatistické smýšlení.

Zemská konference slovenského Orla, odehrávající se 6. listopadu 1920 v Ružomberku, rozhodovala o župním rozdělení nově založených jednot. Na Slovensku od té chvíle existovalo osm žup: Záhorská J. Hollého, Trnavská Moyzesova, Dolnopovažská Andreja Radlinského, Hornopovažská Vajanského, Tatranská Andreja Hlinku, Nitrianska Cyrilo-Metodejská, Stredoslovenská Andreja Kmeťa, Východoslovenská Antona Bernoláka.⁸⁹ Mimo to se však ustavila zemská rada v čele s Augustínem Raškou, který zastával svou funkci až do roku 1933. A následně delegáti přijali rezoluci, kterou vyjadřovali základní program: „Slovenské Jednoty Orla týmto vyhlasujú, že účel Orla na Slovensku je nielen politický, ale vychovateľný v duchu národnom a katolíckom. Orolské Jednoty stoja na pevnom základe ČSR, sú v bratrskom styku s Jednotami na Morave a v Čechách a s nimi spolu tvoria jednotnú organizáciu Orla Čsl. s autonomnou správou Slovenskej Zemskej rady Orla Čsl.“⁹⁰ Po organizačním uspořádání se mohla rozběhnout vlastní činnost Orla, který se neuzavíral ani před lehkooatletickými disciplínami. Záhy se tak začaly při orelských jednotách zřizovat sportovní odbory, na jejichž činnost dohlížely náčelnické rady za pomoci odborníků. Motivací přitom byla snaha nezaostávat za sokolským hnutím, které zavádělo některé inovace, později se objevující rovněž v orelských jednotách. Ne jinak tomu bylo

87 *Orel*, 1920, č. 11, s. 131.

88 První náznak budoucích problémů bychom mohli vidět již v roce 1922, kdy 3. ledna na krajské konferenci slovenského Orla v Trenčíně vystoupil Karol Sidor s návrhem požadujícím velkou míru samostatnosti. Tyto nároky byly odmítnuty argumenty na dostatečnou úroveň nezávislosti a vydatnou finanční podporu z ústředí (ročně 18 000 Kčs). GREXA, *Orol*, ref. 3, s. 92.

89 Později došlo k přejmenování některých žup: Záhorská na Západoslovenskou Radlinského a Dolnopovažská na župu Hollého. Přibyla navíc Spišská župa se sídlem v Spišské Novej Vsi. Tamtéž, s. 84.

90 *Slovák*, 1920, č. 46.

v případě branných odborů, k jejíž zřizování vybízel orgán zemské rady na Slovensku již od 25. března 1923.

K nejvýznamnějším orelským akcím patřily ale slety, jejíž celoorelské verze se konaly roku 1922 v Brně a roku 1929 v Praze. Na Slovensku se uskutečnil první celoorelský slet v roce 1928 v Bratislavě. Navzdory tomu, že se první slet slovenského Orla měl konat již o rok dříve v Trnavě. Ke změně data se přistoupilo kvůli pouti na Velehrad, která by mohla být s konáním sletu v kolizi. Navíc se nabízela možnost pomocí sletu oslavit desáté výročí vzniku republiky. Po značných přípravách se I. zemský slet Československého Orla v Bratislavě, pod patronátem celého slovenského episkopátu, konal 4. a 5. srpna 1928. Vedle cca 3 500 slovenských orlů se ho zúčastnilo cca 2 000 orlů z Čech, Moravy a Vídně. Vedoucí slovenský politik Andrej Hlinka ve svém projevu vyzdvihl účast orlů z bratrských jednot a také se ve svém projevu postavil za demokratický řád: „*Republika československá bude věčně trvat, neboť stojí na základech spravedlnosti a pravdy. Proti těm, kteří by chtěli rozbít stát, vlast a národ, ať se katoličtí orli chopí meče a brání jednotu státu, vlasti, národa.*“⁹¹ Jak se později ukázalo, vnímání průběhu sletu bylo diametrálně odlišné v jednotlivých zemích. Zatímco na Slovensku panovala s průběhem sletu spokojenost, na Moravě nebyl slet hodnocen jen pozitivně. Úroveň cvičení podle některých zaostávala za podobnými akcemi a krom toho byla tělovýchovná stránka odsunuta do pozadí, protože hlavní pozornost se soustředila na náboženské akce. Podobné nálady využilo brněnské ústředí ke kritice a hlavně k zdůvodnění organizačních změn.⁹²

Třicátá léta jsou pro celou orelskou tělovýchovu spojena s brannou výchovou. Jednání mezi Orlem a Svazem československých důstojníků o této záležitosti probíhaly již od roku 1929.⁹³ Zhruba od roku 1930 procházelo orelské hnutí vleklou krizí, kterou vyvolaly snahy o osamostatnění slovenské orelské organizace. Původně nebylo moc prostoru pro nacionální rozpory, ty se ale postupně stále více objevovaly v celé společnosti. A tak i slovenští Orli s napětím sledovali zhoršování česko-slovenských vztahů. V tělovýchovné oblasti navíc projevovaly tím, že českou přítomnost na Slovensku reprezentovali hlavně sokoli. Na Slovensku se vyhrocovaly dvě strany: jedna usilovala o zachování autonomie a vyřešení sporů a zachování jednoty, druhá inklinovala k separatismu a zastávala kategorické požadavky bez jakékoli snahy o kompromis. Sice se Orel snažil

91 PAPEŽ, ref. 18. In *Orel*, 1999, č. 10, s. 13.

92 K tomu blíže viz GREXA, *Orol*, ref. 3, s. 86-88.

93 Vycházelo se z přesvědčení, že branná výchova je důležitá pro muže i ženy ve věku 14–50 let. V roce 1932 zavedl Československý Orel povinnou brannou výchovu ve všech svých jednotách. Jako motivační prvek byl na návrh Bedřicha Kostelky zaveden závod o odznak zdatnosti. PAPEŽ, ref. 18. In *Orel*, 1999, č. 12, s. 9.

maskovat vnitřní rozpory, ale to se s přibývajícimi konflikty stále více nedařilo. Na což ukazoval třeba spor z roku 1932, kdy začaly platit podle nových stanov nové orelské legitimace. Na Slovensku ovšem nové průkazy nepřijali, protože je Slovenská krajinská rada nebyla ochotná přijmout bez zřízení krajinského svazu. Problém na sebe nedal dlouho čekat, neboť již v srpnu 1932 závodníci Moyzesovej župy nebyli připuštěni ke startu na lehkooatletickém mistrovství v Brně právě na základě neplatných členských průkazů. Tento tvrdý postup Brna vyvolal na Slovensku značné rozhořčení.⁹⁴ Podobné případy nahrávaly silicím snahám, které volaly po osamostatnění, což samozřejmě sledoval také Orel na Slovensku. Jako stěžejní se ukázala otázka svazu, který byl slovenskému orelstvu slibován již od roku 1930, ale jeho realizace nijak nepokročila. Z počátku bylo na vině ústředí v Brně, ale později byly obstrukce již dílem Krajinského úradu. Od roku 1935 tak provází slovenský Orel dvojkolejnost. Na jedné straně se ústředí snažilo nadále vést slovenské orly, kteří jej však až na výjimky nerespektovali, na druhé straně se orelská činnost na Slovensku vyvíjela v rámci legálně ustanovených jednot a žup. Brzy po Mnichovu, 12. října 1938, na schůzi v Nových Zámčích založili slovenští funkcionáři samostatnou organizaci Slovenský Orol, jejíž stanovy schválil zemský prezident 19. října 1938.⁹⁵

Závěr

Doslova revoluční záležitostí se stala tělovýchova a sport během 19. století. To prokazatelně přispělo nejen k emancipaci společnosti a národa, ale rovněž k ženské emancipaci. Od svého počátku se Orel, argumentující nadřazeností ducha nad tělem, ohrazoval vůči materialistickému přístupu k tělocviku, přesto však nemohl svou činností popřít sokolské kořeny, z nichž vzešel. Podobně jako sokolové nemohli popřít inspiraci německým turnerským hnutím, které tělocvik militarizovalo. Náboženský prvek představuje největší specifikum, které do tělovýchovy vznikem Orla přišlo. Hlavní argumenty katolického hnutí vůči sokolské organizaci lze shrnout do náboženského indiferentismu, plodícího odpad od víry, a jednostranné pohanské oslavování těla.

Orel představoval po celou dobu své existence samostatnou organizaci, která byla na křesťanských politických stranách, i přes svoji zjevnou spřízněnost, fakticky nezávislá. To dokazuje mimo jiné postoj, který Orel zaujal vůči Hlinkovým „*ľudákům*“, a jimž se postavil na opačnou stranu než Slovenská lidová strana. Z výše uvedeného také vyplývá, že Orel byl po dlouhý čas neopodstatněně ve stínu sokolského hnutí, jemuž česká a také slovenská historiografie věnovala

94 Na základě aféry se někteří orli pokusili odtrhnout slovenského Orla od celostátní organizace. GREXA, *Orol*, ref. 3, s. 104.

95 VRBATA – HELEŠICOVÁ, ref. 2, s. 87-88. Vývojem problematiky nejhloběji GREXA, *Orol*, ref. 3, s. 117-130.

mnohem větší prostor. Za vytvořením Orla stojí snaha vymezit se proti sílícímu antiklerikálnímu hnutí, které prostupovalo nejen Sokolem, ale celou společností, a bylo umocněno také zrodem vlastního Československa. Původně jasná idea se zvyšující se emancipací orelského hnutí proměnila na snahu stát se všenárodní organizací, ale tomu odporovala jeho stranickost.

Argumentem pro podobnou politickou provázanost byla myšlenka obrany křesťanství, jejíž nedostatečnou podporu ve společnosti vnímalo orelské hnutí jako zásadní nedostatek. Po celou dobu svého působení se Orel neizoloval, ale veřejně zastupoval své myšlenky a ideje. Projevoval se jako aktivní činitel své doby, neboť navazoval tu užší, tu volnější vztahy s dalšími spolky. Svou činností tak ovlivňoval své okolí. K vzájemnému ovlivnění docházelo také v rovině školství a tělovýchovy mládeže či branné výchovy.

Masové podpoře se Orel těšil především na Moravě, kde se také celé hnutí zrodilo, ale neméně se mu dařilo na Slovensku. V tamějším prostředí nabízel pro mnohé Slováky lákavou alternativu před česky orientovaným Sokolem. Pevná společenská podpora také vytvořila podmínky pro emancipaci slovenského Orla v rámci celorepublikové organizace, až k jeho plnému osamostatnění se. Orelské hnutí po celou dobu prokazovalo nejen pevnou oporu v křesťanských hodnotách, ale také ochotu bránit plnohodnotný rozvoj Čechů, Moravanů a Slováků.

* Příspěvek vznikl z projektu MUNI/A/1295/2019 *Tradice a inovace ve zpřístupňování historických pramenů VI.* a v rámci interního výzkumného projektu Fakulty sportovních studií Masarykovy univerzity MUNI/51/05/2020 *Ze života moravských tělocvičných jednot.*

ADLER IM SCHATTEN DER FALKENSCHWINGEN: EIN BEITRAG ZUR GESCHICHTE EINER KATHOLISCHEN TURNORGANISATION

MILENA STRACHOVÁ – ZDENĚK VOSTRÝ

Anfänge moderner Geschichte unserer Länder sind eng mit den Turnorganisationen verknüpft. Zu den wichtigsten Turnorganisationen auf unserem Gebiet gehört zweifellos auch die christliche Sportorganisation Orel (Adler). Die Bedeutung dieser Organisation wird auch dadurch gestärkt, dass es sich um eine bisher tätige Organisation handelt, und auch durch die Tatsache, dass sich unsere Historiographie bisher überwiegend für die Organisation Sokol (Falke) interessiert hat.

Seit ihrer Gründung hat sich die mit der Überlegenheit des Geistes über den Körper argumentierende Orel-Bewegung gegen die materialistische Herangehensweise zum Turnen abgegrenzt, sie konnte jedoch mit ihrer Tätigkeit ihre eigenen, auf der Sokol-

Tätigkeit basierenden Wurzeln nicht leugnen, gleich wie die Sokol-Mitglieder ihre Inspiration durch die deutsche Turnerbewegung nicht leugnen konnten, die den Sport militarisiert hat. Das religiöse Element stellt das größte Spezifikum dar, das mit der Gründung der Orel-Bewegung in der Leibeserziehung erschienen ist. Die Hauptargumente der katholischen Organisation Orel gegen die Sokol-Bewegung können folgenderweise zusammengefasst werden: religiöser Indifferentismus, welcher den Abfall vom Glauben mit sich bringt, und einseitige heidnische Verherrlichung des Körpers.

Die Autoren des vorliegenden Beitrags möchten sowohl auf den kostbaren Wert der christlichen Leibeserziehung hinweisen als auch konkrete Erkenntnisse aufgrund des Vergleichs der Turnorganisationen auf unserem Gebiet präsentieren. Im Fokus der Aufmerksamkeit liegt Mähren, zwecks einer besseren Überschaubarkeit werden die Erläuterungen um einen kurzen Vergleich mit den Nachbarregionen – der Slowakei – ergänzt.

Mgr. Milena Strachová, Ph.D.

Katedra společenských věd a managementu sportu
Masarykova univerzita/ Fakulta sportovních studií
Kamenice 5, 625 00 Brno
e-mail: strachova@fsps.muni.cz

Mgr. Zdeněk Vostrý, Ph.D.

Ústav pomocných věd historických a archivnictví
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně
Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno
e-mail: zdenek.vostry@phil.muni.cz